

Doppler Ferenc, a nemzet(köz)i operaszerző? A zeneszerző operáinak pest-budai és bécsi fogadtatásáról

A Doppler-testvérek Pest-Budán

A Lembergben született zenész testvérpár, Doppler Ferenc (Franz Doppler, 1821–1883) és Doppler Károly (Karl Doppler, 1825–1900) meghatározó alakjai voltak a 19. századi európai zenei vérkeringésnek. Az 1840-es évektől körülbelül két évtizeden keresztül álltak a pest-budai zenei élet szolgálatában, baráti és kollegiális viszonyt ápoltak Erkel Ferencsel, személyes kapcsolatban álltak többek között Liszt Ferencsel és Giacomo Meyerbeerrel is. Európai hírnevüket virtuóz fuvolajátékukkal alapozták meg, több nagyvárosban koncerteztek, rendszeresen jártak külföldi turnékon többek között Bécsben, Prágában, Hamburgban, Brüsszelben vagy Londonban. A pesti Nemzeti Színházban első és második fuvolistaként, valamint karmesterként végzett tevékenységük mellett alapvető szerepük volt a Filharmóniai Társaság zenekarának megalapításában,¹ és a magyar opera megteremtésében.

Zenei nevelésük már gyerekkorukban elkezdődött. Apjuk Lembergben a cs. k. 37. sorgyalogezrednél, Mariássy bárónál szolgált karmesterként. 1826-ban, miután huszonegy évet töltött a katonaságnál, elhagyta a Mariássy ezredet, és polgári állást vállalt. Eleinte a leMBERGI, aztán a VARSÓI nemzeti lengyel színháznál első oboistaként működött.² Az akkor még csak 9 éves Ferenc is itt állt először színpadon 1831-ben.³ Az orosz sereg közeledtével, a lengyelek osztrolenkai veresége után a Doppler-család útnak

¹ A Doppler-testvérek 1853-ban külföldi koncertkörútjuk alkalmával személyesen látogatták meg Lisztet Weimarban. A találkozás eredménye volt az a beadvány, amellyel elindították a Filharmóniai Társaság zenekarát és a zenekar rendszeres koncertjeit Erkel Ferencsel együtt. A témáról bővebben lásd ECKHARDT Mária: „Liszt és a Doppler-testvérek szerepe a Filharmóniai Társaság alapításában”, in BERLÁSZ Melinda – DOMOKOS Mária (szerk.): *Zenetudományi dolgozatok 1982* (Budapest, MTA Zenetudományi Intézet, 1982), 136–139.

² „Doppler Ferenc”, *Fővárosi Lapok* 18/122 (1881. május 29.), 700–702. A cikket Bazaroff néven publikálták.

³ *Eugeniusz SWANKOWSKI: Repertuar teatrow warszawskich 1814–1831* (Warszawa, Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk, 1973) (*Repertuar Teatrow w Polsce* 5), 40.

indult Varsóból. Először Lembergbe mentek, majd Ferenc 1834-ben apjával és nővérével Bécs felé vette az irányt – hangversenyeket adva a városokban, amelyeken keresztül haladtak. Ferenc Bécsben zeneszerzést tanult, majd mindhárman a bukaresti operához szerződtek. Az ifjú fuvolista 1838 májusában körutat tett Nagyszebenben, Temesváron, Aradon és Budán, ahol nővére már a Nötzl Fülöp által alapított Budai Színkörben játszott.⁴ Doppler Ferenc még ez évben, 17 évesen adta első teljes koncertjét Pest-Budán,⁵ 1839 októberében pedig mint a budai Várszínházban működő német társulat zenésze lépett fel.⁶ A hangversenyen az ekkor 14 éves Károly öccse is közreműködött, aki egy évvel később édesapjakkal együtt csatlakozott a várszínházi német nyelvű együtteshez.⁷ A három Doppler nem töltött együtt sok időt ennél a társulattal: 1841-ben előbb Ferenc, 10 évvel később pedig Károly is átszerződött a Nemzeti Színházhoz.⁸

Doppler Károlytól a színház másodkarmestereként elvárás lehetett, hogy a reper-toárt nemzeti darabokkal gazdagítsa.⁹ A *Gránátos tábor* című egyfelvonásos vígoperája 1853-ban készült el, *A vadon fiát* pedig 1854-ben mutatták be. Előbbiről, amely nyolc előadást ért meg, a sajtó még visszafogottan fogalmazott, a mindössze két alkalommal játszott *A vadon fiáról* azonban már igencsak élesen írt.¹⁰ Ezt követően Doppler Károly többé nem is próbálkozott önálló operával, csupán a bátyjával és Erkel Ferencsel közösen jegyzett *Erzsébet* című opera harmadik felvonását írta még meg 1857-ben – a kritikusok ez esetben sem mulasztották el kiemelni az általa komponált harmadik felvonás gyengeségét.¹¹

⁴ A budai nyári színházat (Budai Színkör) 1838-ban Nötzl Fülöp temesvári és nagyszebeni német színházigazgató teremtette meg, aki 1838–1843 között a Fő utca 341. szám alatt az *Osztrák Császárhoz* címzett fogadóban játszott társulatával. Bővebben lásd SZÉKELY György (szerk.): *Magyar Színházművészeti Lexikon* (Budapest, Akadémiai Kiadó–Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet, 1994). Online: <https://mek.oszk.hu/02100/02139/html/sz02/730.html> (utolsó letöltés: 2021. szeptember 10).

⁵ D’Isoz Kálmán: „Doppler Ferenc 1821–1883”, *A Zene* 23/10 (1933. október), 7–11.

⁶ Színlap, Ofen königl. städt. Theater, 1839. október 23., OSZK Színháztörténeti Tár.

⁷ Színházi zsebkönyv, Buda, 1841, OSZK Színháztörténeti Tár. Joseph KESTNER: *Theater-Journal für das Jahr 1841* (Ofen, königl. Universitäts-Schriften, 1841).

⁸ Doppler Ferenc búcsúkoncertjének időpontja és műsora is ismeretes. Lásd színlap, Ofen königl. städt. Theater, 1840. október 19., OSZK Színháztörténeti Tár.

⁹ Doppler Károly 1850 augusztusában jelentkezett a Nemzeti Színház másodkarnagyi pozíciójára, de munkáját valószínűleg csak 1851 októberében kezdte meg. Erről tanúskodik Doppler Károly levele a Nemzeti Színház igazgatóságához, valamint Simonsits János igazgató feljegyzése a levél hátoldalán. Vö. Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet, Simonsits-hagyaték, jelzet nélkül.

¹⁰ „Hogy ez az amítás a »Vadon fiá«-ra nézve nem sikerült, bizonyíták az üres padok [...]. Mélyebb taglalásba ereszkedni sem időnk, sem kedvünk; magára a »Vadon fiára« nézve is annál jobb, minél kevesebbet szólunk róla. Kár azért a temérdek költségért és időért, mely reá pazérlottnak látszik.” *Divatcsarnok* 2/18 (1854. március 30.), 405. Lásd továbbá: „Amult napokban a rozslu látogatott dráma nemz. színpadunkon azon szomorú vizsgálatást nyerte, hogy Doppler Károly új eredeti operája a »Vadon fia« sem tudott nagy vonzerőt gyakorolni; kivált másodízben, az üres padokat látva magunk körül, a levertség metsző humora azt az élczet adta szánkra, hogy a »Vadon fiát« a puszták operájának lehetne nevezni.” Vö. *Budapesti Hírlap* 2/387 (1854. április 6.), 2184.

¹¹ Az *Erzsébet* opera recepciójáról bővebben lásd SZACSVAI KIM Katalin: *Az Erkel-műhely. Közös munka Erkel Ferenc színpadi műveiben (1840–1875)*. PhD disszertáció (Budapest, Liszt Ferenc

Doppler Ferenc azonban operaszerzőkét is jelentős és tartós sikereket ért el. 1844-ben a Nemzeti Színház pályázatára írt díjnyertes *Magyar nyitány* kapcsán figyeltek fel rá. Következő fontos kompozícióját és egyben első operáját *Benyovszky, vagy a kamcsatkai száműzöttek* címmel 1847 szeptemberében mutatta be a Nemzeti Színház.

Benyovszky

Doppler Ferenc első operáját a sajtó melegen fogadta, a fiatal komponista messze felülmúlta a várakozásokat. A *Pesti Divatlap* kritikája például a számos dicséret mellett egyből Erkel Ferenc mellé emelte Doppler szerzői kvalitását.¹² A magyar nyelvű sajtó mellett a bécsi is felfigyelt a *Benyovszkyra*, és amellett, hogy hírt adott az operáról, örömmel tudatta, hogy Doppler a német nyelvű színpadon is bemutatni szándékozik új művét.¹³ A pesti német nyelvű sajtó is üdvözölte a darabot, valamint hogy azt a szerző Liszt Ferencnek ajánlotta.¹⁴ Megjelent azonban olyan írás is, amelyik keményen bírálta a darabot. A *Nemzeti Ujság*ban név nélkül, „Egy zenész” aláírással jelentek meg az operát és Dopplert elmarasztaló sorok:

„Erkelhez még Thern is közelebb áll- ámbár ez is messze marad tőle. [...] Doppler operájának csaknem egyetlen érdeme, mely a közönséget is és túl magasztaló bírálóit elszédíté, a jó s azonfölül igen erős, lármás és így az idegeket fölzaklató, hangszerelés. Eredetiségét, vagy csak egy töseredeti dallamot, mellyet megnevezni érdemes volna, bajos lenne az egészből kihalászni. Valami szerencsés összeolvasztásáról a francia, olasz, lengyel és magyar zenefajnak pedig épenséggel szó sincs, mert az, hogy egyik személy olasz áriát énekel, a másik magyarost, meg ismét a kar egy pár villanyzó mazurt harsog, ez nem annyi mint összeolvasztani, ez annyi: mint egyik dalt a másik, egészen különböző típusa, mellé mechanice oda rakni.”¹⁵

A *Wiener Allgemeine Musik-Zeitung*ban rendszeresen publikáló Johann Janotyckh von Adlerstein 1847 novemberében terjedelmes kritikát közölt a lap hasábjain, amely a magyar nyelvű híradásokhoz képest rendkívüli részletességgel foglalkozott Doppler

---

Zeneművészeti Egyetem, 2013), 159skk: <http://real-phd.mtak.hu/60/19/Szacsvai.pdf> (utolsó letöltés: 2020. július 8.).

¹² „Ne örüljünk é tehát, ha Erkel neve mellett Dopplerét is említhetjük, mindkettőt mienknek valla, ikercsillagul látjuk tündökleni a zene bájos egén. – Üdv és tisztelet az új tüneménynek!” Vö. *Pesti Divatlap* 3/41 (1847. október 7.), 1307.

¹³ „A librettót is teljesen átdolgozta német nyelven, hogy operája a német színpadok számára is hozzáférhető legyen.” „Auch lässt derselbe das Libretto in deutscher Sprache vollends umarbeiten, um seiner Oper auch bei deutschen Bühnen Eingang zu verschaffen.” Vö. *Wiener Allgemeine Musik-Zeitung* 7/124 (26. Oktober 1847).

¹⁴ „A Benyovszky opera fiatal, reményteljes zeneszerzője mielőbb kiadja első nagy művét, és azt nemcsak Magyarország, hanem a világ egyik legkiválóbb emberének, a zongoraherkules F. Lisztnek ajánlja.” Az eredetiben: „Der junge hoffnungsvolle Komponist der Oper Benyovszky – gebest sein erstes grösseres Werk baldigst herausgeben und es einem der ausgezeichnetesten Männer Ungarns nicht nur, sondern Welt – dem Pianoherkules F. Liszt zu widmen.” Vö. *Morgenröthe* 1/6 (7. Januar 1848), 27.

¹⁵ *Nemzeti Ujság* 42/595 (1847. november 21.), 744.

Benyovszkyjával.¹⁶ Kiemeli az opera stílusbeli sokszínűségét, egyes zenei megoldásokat kifejezetten más zeneszerzők konkrét műveivel hasonlít.¹⁷ Írása végén összegzésként mintha éppen a *Nemzeti Ujság* előbb idézett vitriolos kritikájának ellenpólusát lehetne felfedezni, amennyiben Adlersteint a stílusok többféleségében kizárólag az zavarata, hogy a szereplőket végül mindig valamilyen „honi pomádés magyar csárdászene” veszi körül.¹⁸

Nemcsak az opera stílusának, de Doppler Ferenc identitásának sokszínűségét is jelezheti az a tény, hogy biográfiáiban nemzetiségét különböző módokon határozzák meg. A *Grove*-lexikon Legány Dezső által publikált szócikke osztrák szerzőként, ugyanezen lexikonban Gárdonyi Zoltán „lengyel, később magyar család”-ként jelöli meg a Dopplereket a *Doppler family* című fejezetben.¹⁹ Nem csupán az újabb lexikonok bizonytalanok, de a Doppler Ferenc 1883-ban bekövetkező halála után megjelent nekrológokban is különbözőképpen szerepel nemzetiségének meghatározása: osztrákként, osztrák–magyarként, magyar–lengyelként, vagy csak lengyelként. Magyarul valószínűleg nem tudott tökéletesen. Ezt bizonyítják az operák partitúráinak

¹⁶ Johann Janotyckh von Adlerstein, a kritika szerzője írta Doppler következő operájának (*Ilka és a buszárborz*) librettóját. Az 1841 és 1848 között működött *Wiener Allgemeine Musik-Zeitung* ebben az időszakban Bécs egyetlen zenei folyóirata volt. A lapról bővebben lásd a RIPM bevezetőjét, James DEAVILLE: *Allgemeine Wiener Musik-Zeitung* (1841-1848): <https://www.ripm.org/?page=JournalInfo&ABB=AWZ&ID=10> (utolsó letöltés: 2021. március 31.).

¹⁷ Lásd például: „A kormányzó áriája, akárcsak a Hettmanné, Donizetti stílusában íródott, olyan ritmikus kísérettel, mint ami Prefetto és Antonio *Linda*-beli duettjében igen hatásosan jelenik meg. (...) A sextett teljes egészében Verdi-stílusú, és az énekszólamok unisono vezetése, valamint a zenekar hullámzó hangtömege és a rézfúvósok használata az *Ernani* és a *Nabucco* erőteljes együtteseit idézi.” Az eredetiben: „Die Arie des Gouverneurs, so wie des Hetmanns in Donizettischer Manier geschrieben, und mit einem rhythmusähnlichen Accompagnement, wie solches z. B. in dem Duette in der *Linda* zwischen Prefetto und Antonio recht wirksam hervortritt, (...) Das Sextett ist ganz in Verdischer Manier gehalten, und die unisono Führung der Singstimmen, so wie die wogende Tonmasse des Orchesters, die Benützung der Blechinstrumente den Kräftigen Ensembles in »Ernani und Nabucco« nachgebildet.” Vö. *Wiener Allgemeine Musik-Zeitung* 7/135 (23. November 1847).

¹⁸ „Az olasz és a francia operastílus dominánsan váltják egymást. Benyovszky szólamának néhány jele nete mutatja, hogy a zeneszerző nem érzéketlen a német romantikus iskola és reális jellembrázolás iránt, de szerencsétlen módon mindig a magyar csárdászene honipomádéjával mázolja be hőseit, amely által minden korábbi oly szerencsésen felidézett benyomás nagyon profánul elhomályosodik. Szerencsésebbek a lengyel nemzeti elemek használata és beiktatása.” Az eredetiben: „Italienischer und französischer Opernstyl wechseln dominierend mit einander ab. Einige Szenen in der Partie des Benjowsky zeigen, dass der Komponist auch für die Romantik und Charakterwahrheit der deutschen Schule nicht unempfänglich ist, aber unglücklicher Weise überstreicht er seinen Helden zuletzt immer mit der Honipomade ungarischer Csardasmusik, wodurch jeder früher noch so glücklich hervorgezauberte Eindruck sehr profan verwischt wird. Glücklicher sind die polnischen Nationalweisen benützt und eingewebt.” Vö. *Wiener Allgemeine Musik-Zeitung* 7/135 (23. November 1847).

¹⁹ GÁRDONYI Zoltán: „Doppler family”, in *Grove Music Online* (2001): <https://www.oxfordmusiconline.com/grovemusic/view/10.1093/gmo/9781561592630.001.0001/omo-9781561592630-e-0000008024> (utolsó letöltés: 2020. május 20.). Lásd továbbá LEGÁNY Dezső: „Doppler, (Albert) Franz (opera)”, *Grove Music Online* (2002): <https://www.oxfordmusiconline.com/grovemusic/view/10.1093/gmo/9781561592630.001.0001/omo-9781561592630-e-5000003609>.

magyar szövegében tett hibás helyesírású bejegyzései, valamint hogy csak német nyelven írt levelei ismeretesek. Azonban magyar címzettekhez írva legtöbb esetben nem mulasztotta el nevének magyar változatát használni, és Franz helyett Ferencként írta alá azokat. Nem így testvére, Doppler Károly, aki feltételezhetően jól tudott magyarul. Például 1850-ben magyar nyelvű levélben pályázta meg a Nemzeti Színház másodkarmesteri pozícióját.²⁰

A *Benyouszkyt* a Nemzeti Színház színpadán negyvenszer adták elő.²¹ Ez az előadás szám a Nemzeti Színház számára készült operák között kiemelkedőnek számít. A darab valóban nem tartalmazza erőteljesen a magyar nemzeti opera zenei stílusjegyeit, inkább európai romantikus opera, amely elnyerte többek között a magyar közönség tetszését is. Hogy fontos és reprezentatív eseményekre is megfelelő nemzeti operaként tartották számon, arról Bajza József 1848. április 5-én keltezett személyes levele tanúskodik, amelyben arról tudósított Szigligeti Edének, a színház titkárának, hogy a bécsi egyetemi ifjúság – akik küldöttségben üdvözölték a forradalmat kirobbantó pesti ifjúságot – a *Hunyadi Lászlót* vagy a *Benyouszkyt* akarja hallani:

„Az egyetemi tanuló ifjúság küldöttei épen most voltak nálam felszólítani, hogy ma Hunyadi Lászlót, vagy Benyouszkyt adassam, mint nemzeti operákat, ha pedig valamelyik tag betegsége miatt ez nem lehetne, akkor valami nemzeti darabot, azon bécsi tanuló ifjúság tiszteletére, mely tegnap küldöttség gyanánt jelent itt meg a bécsiek rokonszenvét nyilvánítani.”²²

A Nemzeti Színház színlapja szerint aznap este (1848. április 5-én) egyveleg került műsorra, amelyben a *Csikós*, a *Hunyadi László* és a *Bátori Mária* részletei hangzottak el. Feltételezhetjük, hogy a következő évben éppen a magyar repertoárban betöltött jelentős szerepe miatt csapott le a cenzúra Doppler Ferenc első operájára, amely nem pusztán sikeres, de emblematis darabbá nőtte ki magát. 1849. május végén a budai ostrom alatt megsebesültek tiszteletére is a *Benyouszkyt* tűzték műsorra – ekkor még nem sejtették, hogy eredeti formájában utoljára. A *Pesti Hírlap* június 8-i számában fogalmazta meg érzékletesen, miért is tűnhetett egy-egy színházi előadás a hatalom számára veszélyesnek:

„Az igazgató megértette az urakat, s vigyázott mindenre. Mind a mellett nem gátolható meg a kettőt: hogy a színész nagyobb hangnyomattal ne ejtse ki egyik szót mint a másikat; s hogy a közönség lelkét valamelly szó vagy dal meg ne ragadja. Így például Benyouszky dalműben egy lelkes lengvelt kétszer ismételtetvén nagy lelkesedés közt a közönség; – Csikós népszínműben Fűredi 'Elszegődöm a nyáron, debreczeni határon' — az utolsó szavakat jobban kiemelvén a többinél [...] az említett darabok, mint fölötte veszélyesek, csöndháborítók, betiltattak.”²³

²⁰ Doppler Károly levele a Nemzeti Színház igazgatóságához, Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet, Simonsits-hagyaték, jelzet nélkül.

²¹ Nemzeti Színház Kataszter, OSZK Színháztörténeti Tár. Lásd továbbá a BTK Zenetudományi Intézet Magyar Zenetörténeti Osztály *Magyar Zenetörténet Online* honlapján a Nemzeti Színház előadásainak adatbázisát.

²² Bajza József Szigligeti Edéhez. Pest, 1848. április 5. Vö. *A forradalom és szabadságharc levelestára I.*, összeállította, jegyz. és bev., V. WALDAPPEL Eszter (Budapest, Közoktatásügyi Kiadó Vállalat, 1950), 189.

²³ *Pesti Hírlap* 8/309 (1849. június 8.).

A *Benyovszky* esetében nem a zene, és nem is feltétlenül a történet, sokkal inkább a közönségből kiváltott erős hevületet tarthatták aggasztónak. Habár kétségtelen, hogy a hatalom nehezen akceptálhatta Benyovszky Móric, a száműzött, majd felkelést szító forradalmár történetét a nemzet színpadán. Az 1840-es évek végén sem volt túl sok és sokszor játszott magyar színpadra készült zenés darab, ami hasonló lelkesedést váltott volna ki a publikumból – gyakorlatilag Erkel *Bátoriján* és *Hunyadiján* kívül csak Császár György *Kunok* című operáját említhetjük. Ez időben a cenzúra miatt több opera előadása is veszélybe került. Egy 1849. március 21-én kelt hivatalos levélből tudhatjuk, hogy zenés darabok ideiglenes betiltását – legalábbis a *Kunok* operát és a *Csikós* népszínművet illetően – visszavonták, amennyiben néhány mondatot elhagynak belőle.²⁴ Nem volt elég azonban néhány sor törlése a *Benyovszky* esetében: Doppler operája 1849 májusa után legközelebb 1852-ben kerülhetett színre teljes egészében, jócskán revideált változatban. Új címét (*Afanasia*) a főszereplőnőről kapta, Benyovszky pedig nem csak az opera címében, de a történetben sem szerepelhetett, a figurát Tiborcira kellett átkeresztelni. Az egyik, még 1847-ben a korábbi műalakhoz készült kéziratos szöveggönyv szemléletesen dokumentálja az opera librettóján meg-ejtett kényszerű változtatásokat.²⁵ Abban ugyanis jól látszik, ahogy a már nem kívánt szövegrészeket áthúzták, és mellette a javított változat szerepel.

Ilka

Doppler Ferenc következő operája és egyben legsikeresebb műve az 1849-ben bemutatott *Ilka és a huszártoborzó* 88 előadást ért meg a Nemzeti Színház színpadán, és további huszonkettőt a Magyar Királyi Operaházban, ahová az 1884-es költözést követően a színház operatársulata magával vitte, és műsoron tartotta. Egyik legsikeresebb magyar operaként az *Ilka* számos helyre eljutott, és a 19. századi magyar operák között szinte egyedülálló módon nemcsak a történelmi Magyarország területén játszották (Pozsonyban, Aradon, Kolozsváron), hanem több európai nagyvárosban is (köztük Bécsben, Hannoverben, Olmützben, Londonban). Pesti nemzeti színházi előadásainak számával csak a legsikeresebb Erkel Ferenc-operák (*Hunyadi László*, *Bánk bán*) vetekedtek, amelyek azonban nem jutottak el külföldre.

Az *Ilka* autográf partitúrájának tanúsága szerint a vígopera már 1848 novemberében elkészült. Ebben helyet kapott a Rákóczi-induló is, azonban azt aligha játszhatták el az opera bemutatóján, 1849 decemberében. Bár hivatalos iratról nincs tudomásunk, amely a Rákóczi-induló betiltását dokumentálná, az 1850-es évek

²⁴ „A *Csikós* és a *Kúnok* cím alatti színdarabok előadása iránti tilalom vissza húzatván, azoknak színpadra való bocsájtása oly feltétel mellett ismét engedtetett meg, miszerint azon egy két mondat, melyek kitörlését szükség esetében Nagyméltóságod javallani méltóztatott, csakugyan kihagyassanak.” Vö. OSZK Színháztörténeti Tár, Fond 2/400. Havas József cs[ászári] biztos Szöggény Lászlóhoz a cs[ászári] ideiglenes polgári közigazgatás vezetőjéhez Szigligeti Ede *Csikós* c[ímű] színművének és Császár György *Kunok* c[ímű] operájának engedélyezése tárgyában.

²⁵ Szöveggönyv, OSZK Színháztörténeti Tár, MM 13.548.

elején nem szólhatott meg nyilvánosan.²⁶ Doppler eredeti szándékának, miszerint a Rákóczi-induló a színpadon hangzik el cigányzenészek előadásában, már nyoma sincs az *Ilka* további kottás forrásaiban – kivétel ez alól a partitúrához tartozó korai szólamanyag-együttes. Doppler Ferenc és a Nemzeti Színház vezetése minden bizonnyal nem akart kockáztatni, és a *Benyovszky* elvesztése után nem akarta a szerző másik operájának előadási sikerét veszélybe sodorni. Valószínűnek tartom azt is, hogy óvatosságból nem került fel sem a színlapra, sem a librettóra az *Ilka* szövegének szerzője. Egy ilyen érzékeny pillanatban nehezen fogadta volna a magyar közönség a tényt, miszerint az opera történetének eredeti német változatát Johann Janotyckh von Adlerstein (magyarosan adlersteini Janotyckh János) hivatalnok, császári és királyi hadügyminisztériumi igazgató írta, aki többek között 1848-ban *Morgenröthe* című lapjában – amelyet az év június 1-jétől vett át²⁷ – a magyarok törekvései ellen írt, valamint rendőri alkalmazottként kísérte Ferenc Józsefet magyarországi körútja során.²⁸ Bár Doppler első operájával ellentétben az *Ilkát* – tudomásom szerint – soha nem fenyegette a betiltás veszélye, a darab két korabeli nyomtatott szöveggönyve közötti apró különbségek remekül példázzák az 1850-es évek első felének tartalmi szabályozását.

A korábbi librettó még a bemutató előtt, 1849-ben megjelent, a későbbi pedig egy 1855-ös felújításhoz kapcsolódik.²⁹ Az opera nyitójelenében huszárok énekelnek. A korábbi szöveggönyvben még szerepel, de 1855-re már eltűnnek a kórus által énekelt harcra buzdító sorok: „Csak ki kardot ránt honért az érdemli a babért.” Több szövegrövidítés vagy elhagyás mellett egy-két fogalom helyettesítése figyelhető meg. „Ki honáért száll a harcra” helyett a későbbi változatban „Ki királyért száll a harcra”, valamint a „szabad” helyett több esetben is „boldog” szerepel. Így lehet, hogy a mű tanulságát tartalmazó záró gondolat is megváltozott a felújított verzióban.

„Szabadság és szerelem	„Boldogság és szerelem
Legmagasabb élvezet	Legmagasabb élvezet
Ez azon két földi kincs	Ez azon két földi kincs
Mely ki tárja az eget”	Melly kitárja az eget”
(1849)	(1855)

²⁶ MIKUSI Balázs: „»Magyarok istene, rontsd a labanc hadát«. Adalékok a Rákóczi-induló befogadtörténetéhez”, in BOKA László – FÖLDESI Ferenc – MIKUSI Balázs: *Az identitás forrásai. Hangok, szövegek, gyűjtemények* (Budapest, Bibliotheca Nationalis Hungariae–Gondolat Kiadó, 2012) (*Bibliotheca Scientiae & Artis*), 41–61.

²⁷ SZABOLCSI Miklós (szerk.): *A magyar sajtó története III/1. 1848–1867* (Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézete–Akadémiai Kiadó, 1985), 213.

²⁸ GERŐ Lajos (szerk.): *Pallas Nagy Lexikona* (Budapest, Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, 1897), I, 57.

²⁹ DOPPLER Ferenc: *Ilka vagy a huszár-toborzó*. Eredeti vig opera 2 felvonásban (Pest, Lukács és Társa, 1849), valamint DOPPLER Ferenc: *Ilka vagy a huszár-toborzó*. Eredeti vig opera 3 felvonásban (Pest, Herz János, 1855).

A Nemzeti Színházban 1849. augusztus 31-én tartott igazgatóülés jegyzőkönyve világos képet ad arról, miért is akart a színház olyan biztosra menni az *Ilka* bemutatását és műsoron tartását illetően. A színház nemcsak anyagilag, de műsorra tűzhető darabok tekintetében is rendkívül szegényesen állt.

„Mióután a néző közönségnek naponta nevedő részvétlensége nem egyedül a pénz hiányának hanem a közhirlelésnél fogva főképpen annak lenne tulajdonítható hogy valamint a drámákban, úgy az énekes játékokban és tánczokban is újabb előadások nem történvén, mindenkor csak már unalomig előfordult darabok ismételtetnek, mellyek a közönség irányában legkisebb ingert sem szolgáltatnak [...] Az operára nézve minthogy [...] az Intézetnek anyagi jóléte szinte kockáztatnék határozottan rendelem hogy Bálj, Zampa, Kunok, Portici néma, és Zsidónő című operák azonnal tanitassanak s a mennyire azok az illető censután már keresztül mentek s adatásuk megengedetett közölök hetenként legalább egy a szinpadokra kerüljön. Ilka nevű új opera pedig a szerepek tüstént kiosztatván, betanultassék s hat hetek alatt a szinpadon előadassék.”³⁰

A megfogalmazott kívánalmakból ugyan nem sok minden sikerült, az *Ilka* azonban meghozta a remélt sikert, sőt talán még annál is nagyobbat. A repertoár igazi alappillére lett, amely minden időben megállta helyét, legyen az politikai reprezentációs alkalom, vagy szokványos előadás.

Vanda

Egy évvel az *Ilka* bemutatója után Doppler a *Vanda* című operájával jelentkezett. Megfelelő alkalom volt ez arra, hogy a sajtóban összehasonlítsák az eddigi bemutatott három opera minőségét. A korabeli beszámolókból kiolvasható rangsor azonban korántsem egyöntetű.

„A tehetséges szerző eddigelő már három eredeti dalművetírt, melyek közt első munkája, Benyovszky, kétségkívül a legjobb, Ilka a leggyöngébb, – legújabb szerzeménye, Vanda pedig középen áll a kettő között.”³¹

„Mi zenéjét illeti, szerzőnek ez legjobb műve, habár az imént nevezett kettő a közönségre nagyobb hatást gyakorol.”³²

Az 1850. december 20-i bemutaton kívül a következő év januárjában kétszer, februárjában és márciusában egyszer-egyszer tűzték műsorra Stégerné Szymanska Leonával a címszerepben. Ezután hét hónapon keresztül nem játszották, majd a szünet után Hollósy Kornélia vette át a szerepet.³³ A *Hölgyfutárban* megjelent

³⁰ Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet, Simonsits-hagyaték.

³¹ VAHOT Imre: *Remény*. 1. kötet (1851), 61.

³² *Pesti Napló* 5/1398 (1854. november 7.)

³³ Kim Katalin is jelzi a *Hunyadi László* 1851-es és 1852-es előadásai kapcsán, hogy Gara Máriát tizenkét alkalommal a Hollósy Kornéliához nem mérhető Stégerné Szymanska Leona alakította. Bővebben lásd SZACSVAI KIM Katalin: „Hunyadi László: Források és változatok”, in GUPCSÓ Ágnes (szerk.):

rövid beszámoló sejteti, miért lehetett szükséges a *Vandát* alakító énekesnő lecserélése.

„Ez alkalommal csak annyit mondunk, hogy Stégerné a címszerepet nem éneklé, hanem a szó teljes értelmében éktelenül lekiáltozá! az isten kedvéért, távolítsa el magától mesterét, ki őt illy modorra tanítja, különben a természettől nyert gyönyörű tehetségét örökre eltemeti. Egyébiránt Doppler műizlését is csodáljuk, hogy a főpróba után tüstént meg nem ragadta és el nem vitte partitúráját, mert ő csakugyan nem illy Vandát gondolt és irt.”³⁴

Doppler Ferenc minden bizonnyal Hollósynak szánta az opera címszerepét, hiszen Schodelné Klein Rozália 1849-es távozása után ő volt a Nemzeti Színház első számú primadonnája, vaki nagy sikerrel szerepelt Doppler első és második operájának főszerepeiben is. Hollósy a színház 1850-es zsebkönyvében még szerepel a társulati tagok között, de már ez évben egyre több időt töltött külföldi vendégszereplésekkel (Bécs és Varsó), 1851–1852-ben pedig csak rövid időre tért vissza a Nemzeti Színházhoz (az 1851-es színházi zsebkönyvben már nem is található meg nevét), 1852 áprilisi esküvőjét követően pedig néhány évig felhagyott az énekléssel. Az 1851 novembere és 1852 februárja közötti öt *Vanda*-előadáson azonban olyannyira egybeforr a szereppel, hogy ezutáni távozása után feltehetően hiánya miatt nem játszották a darabot több mint négy éven keresztül. A primadonna visszatérését követően 1856-ban viszont újra elővették és műsorra tűzték azt – valószínűleg éppen Hollósy kérésére.

1856-ban más fontos változások is történtek a Nemzeti Színház operai személyzetét illetően, amelyek az 1855-ös és 1856-os évre vonatkozó színházi zsebkönyveket összehasonlítva világosan látszanak. Hollósy Kornélia visszatérése mellett többek között ekkor került a színház kötelékébe Ellinger József és Ellingerné Engst Teréz is. Az újonnan szerződtetett sikeres tenor, Ellinger József 1856 decemberében vette át Timur szerepét Doppler operájában.

A bécsi Hofoper

Doppler Ferenc 1858-ban megvált a pesti Nemzeti Színháztól és a bécsi Hofoper balettkarmestere lett. Magyarországi kapcsolatai ezt követően sem szakadtak meg. A Nemzeti Színház igazgatósága 1858-ban tiszteletbeli taggá nevezte ki, az 1860-as évek elején pedig többször adott koncertet Doppler Károllyal Magyarország városaiban. Mindeközben szervezte saját operáinak bécsi előadásait is. 1859-ben a bécsi udvari opera igazgatója, Karl Anton Eckert Pestre látogatott az akkor már a császárváros kötelékében tevékenykedő balettkarmester Doppler Ferencsel együtt, hogy

---

„Szikrát dobott a nemzet szívébe”: Erkel Ferenc három operája (Budapest, Rózsavölgyi és Társa, 2011), 261–294.

³⁴ *Hölgyfutár* 1/151 (1850. december 31.), 616.

megtekintse a *Vanda* előadását a Nemzeti Színházban.³⁵ Az opera bécsi premierjére 1862 szeptemberében került sor, és egy éven keresztül összesen tizenhatszor tűzték műsorra.³⁶ Doppler Ferenc a zenekar fuvola szólamában ült, az előadást Felix Otto Dessoff vezényelte, aki 1860-ban került a Hofoperbe.³⁷ A címszerepet Mathilde Wildauer énekelte, akinek képességeiről Doppler már korábban megbizonyosodhatott. Giacomo Meyerbeer az *Észak csillaga* 1856-os bécsi előadásán ragaszkodott hozzá, hogy Wildauer énekelje Karharina szerepét.³⁸ Az opera bécsi bemutatóját Meyerbeer meghívására az ekkor még a Nemzeti Színházban működő Doppler-testvérek és Hollósy Kornélia is megtekintették, Meyerbeer pedig saját páholyát ajánlotta fel a vendégeknek. Tartózkodásuk alatt eljátszották a szerzőnek az *Észak csillaga* fuvolatercettjét is, amelyet nehéz koloratúrái miatt a bécsi színpadon ilyen formában nem is adtak elő.³⁹ A német nyelvű sajtóban több részletes kritika is megjelent a *Vanda* bemutatóját követően. A *Neue Zeitschrift für Musik* írása⁴⁰ a zene sokszínűségét emeli ki – mint az már korábban, a *Benyovszky* kapcsán is megjelent Doppler zenéjét illetően –, a híres osztrák zenekritikus és esztéta Eduard Hanslick pedig a szerző és az opera lehetséges előképeit említi meg részletes beszámolójában a *Die Presse* hasábjain.⁴¹ Hozzá kell tennünk, hogy a különböző stílusokban komponált operai számok

³⁵ „A bécsi udvari opera igazgatója, Eckert úr fővárosunkba érkezett, hogy jelen legyen a nemzeti színházban »Vanda« előadásán, melyet közelebb Bécsben akar előadatni. Jelen volt az előadáson a zeneszerző Doppler Ferenc is, ki — mint mondják — jelenleg egy új magyar opera tervének készítésével foglalkozik.” Vö. *Hölgyfutár* 10/71 (1859. június 16.), 592.

³⁶ Michael JAHN: *Die Wiener Hofoper von 1848 bis 1870: Personal – Aufführungen – Spielplan* (Tutzing, Schneider, 2002), 357.

³⁷ Uwe HARTEN: „Dessoff, Felix Otto”, in *Oesterreichisches Musiklexikon online*: https://www.musiklexikon.ac.at/ml/musik_D/Dessoff_Otto.xml (utolsó letöltés: 2021. szeptember 10.).

³⁸ Az énekesnő életrajzát lásd https://www.biographien.ac.at/oebl/oebl_W/Wildauer_Mathilde_1820_1878.xml (utolsó letöltés: 2021. szeptember 10.).

³⁹ *Hölgyfutár* 7/9 (1856. január 11.), 35., valamint *Pesti Napló* 7/1746 (1856. január 6.).

⁴⁰ „A sokszínűség a legszembeütőbb alaponása ennek az operapartitúrának. A benne képviselt dallami elem, ha nem is határozottan népies, de hol szláv, hol magyar, hol keleti talajra helyezett, a németes, franciás és olaszos jelleg között pedig ide-oda cikázó, hogy ne mondjam, vándorló teremtmény.” Az eredetiben: „Vielfarbigkeit ist der hervorstechendste Grundzug dieser Opernpartitur. Das hierin vertretene melodische Element ist, wenn nicht auf entschieden volksthümlichen, bald slavischen, bald ungarischen, bald orientalischen Boden gestellt, ein zwischen Deutsche, Franzosen- und Italienerthum unstät hin und herschillerndes, um nicht zu sagen irrlichterendes Wesen,” Vö. *Neue Zeitschrift für Musik* 57/16 (17. Oktober 1862).

⁴¹ „Ha Doppler zenéjének a nem lebecsülendő külsőségén keresztül mélyebbre hatolunk a tényleges magjáig, a szellemi tartalmáig, nem találjuk ugyanazt az elégedettséget. Doppler tiszteletre méltó tehetség, de nem erős talentum, hiányzik belőle az adottság, mint a: hangsúlyos személyiség és az alkotóerő. A »Wanda« zenéje olyan sokféle előkép között ingadozik, hogy az ember nem tudná besorolni egy adott stílusba. Néhol Spohr csendül fel, másutt Marschner, weberi dallamokat követik Meyerbeer és Halevy éles ritmusai, olasz kifejezés pillant ki egyes kantilénákból, csakúgy mint a nagyobb együttesekből. Még ha kézzelfogható reminiscenciák, mint a harmadik felvonásbeli »Hugenották« visszhangok a katoanaeskü esetében ritkán is fordulnak elő Dopplernél, mégis általában többnyire idegen hangon beszél. Az ilyen mértékű eklektikusság egy jó zenész esetében nehezen lenne megmagyarázható, ha nem tudnánk, hogy Doppler hosszú évek óta színházi zenekarokban működik. A legkülönfélébb, legrosszabb és legnépszerűbb operákat estéről estére hallgatni és eljátszani veszélyes

beillesztése nem csupán Doppler zeneszerzői kifejezőmódjának sajátága volt. Erkel Ferenc például maga írta le *Bánk bán*-elemzésében, hogy az áriákat milyen modorban (olasz, francia) kívánta megalkotni.⁴²

Az *Ilka* bécsi bemutatójára 1867. március 23-án került sor. Erre az előadásra készíthette el Doppler a vígopera felújított és átalakított változatát. A nyomtatásban is megjelent szövegkönyvből, valamint a fennmaradt kottás forrásokból kiderül, hogy a szerző jelentős változtatásokat eszközölt művén. Lerövidítette és átalakította az opera szerkezetét, redukálta a férfi tenor szerepet (István), helyette nagyobb teret engedett a női alt (Zita) játéknak. Ezt minden bizonnyal a kritikák által is gyakran dicsért, Pesten született Bettelheim Caroline alt énekesnő kedvéért tette, aki így hosszabban énekelhetett a színpadon Zita szerepében.

Az *Ilka* bécsi fogadtatása nem volt egyöntetű. Némely korabeli kritika szerint nem lehet népi dallamokból igazi művészeti alkotást felépíteni,⁴³ máshol a darab, és egyáltalán a magyar opera stílusának – így az *Ilka* és Erkel *Hunyadi László*jának – hosszú

méreg a saját alkotások eredetiségére nézve. Úgy gondoljuk, hogy a legerősebb tehetség sem bírna ki az ilyen jellegű, éveken át tartó folyamatos foglalkozást. A zenekari tagok ritkán jó operaszerzők, ahogy a színészek is ritkán jó drámaírók. Mindkettő a tudattalan emlékek állandó nyomása alatt alkot.” Az eredetiben: „Dringen wir durch diese, nicht gering zu schätzende Außenseite der Doppler’schen Musik tiefer an ihren eigentlichen Kern, ihren geistigen Inhalt, so finden wir nicht die gleiche Befriedigung. Doppler ist ein achtbares, aber kein starkes Talent, ihm fehlt die erste Gabe eines solchen: ausgesprochene Persönlichkeit und schöpferische Kraft. Die Musik zur »Wanda« schwankt zwischen so vielerlei Vorbildern hin und her, daß man in Verlegenheit wäre, sie einer bestimmten Stylrichtung einzureihen. Hier klingt Spohr an, dort Marschner; auf Weber’sche Melodiengänge folgen die scharfen Rhythmen Meyerbeer’s und Halevy’s, die italienische Physiognomie blickt aus einzelnen Cantilenen wie aus den größeren Ensembles. Wenn auch handgreifliche Reminiscenzen wie die »Hugenotten«-Anklänge in dem Soldaten schwur im dritten Acte Herrn Doppler selten passieren, so spricht er doch im allgemeinen meist mit fremden Stimmen. Ein Eklekticismus in so hohem Grade wäre bei einem guten Musiker schwer erklärlich, wüßten wir nicht, daß Doppler seit langen Jahren in Theater-Orchestern wirkt. Abend für Abend die verschiedenartigsten, schlechtesten, beliebtesten Opern anhören und mitspielen müssen, das ist ein gefährliches Gift für die Originalität des eigenen Erfindens. Wir glauben, daß das stärkste Talent einer jahrelang fortgesetzten Beschäftigung dieser Art nicht Stand halten könnte. Orchestermitglieder sind selten gute Opern-Componisten, geradeso wie Schauspieler selten gute Dramendichter sind. Beide schaffen unter dem fortwährenden Druck unbewußter Reminiscenzen.” Vö. *Die Presse* 15/269 (30. September 1862).

⁴² A témáról bővebben lásd BÓNIS Ferenc: „Erkel Ferenc a Bánk bánról”, in uő (szerk.): *Írások Erkel Ferencről és a magyar zene korábbi századairól* (Budapest, Zeneműkiadó, 1968), 63–73. (*Magyar Zenetörténeti Tanulmányok*).

⁴³ „És ebben az értelemben egy »nemzeti« opera - számunkra úgy tűnik - nem tarthat igazi igényt arra, hogy valóban művészi alkotás legyen; egy zenedrámát nem lehet csak népi dallamokból felépíteni. [...] Hogy Doppler úr néhányszor az olasz és francia formák másolásával is megpróbálkozik, és nem ügyetlenül teszi, azt itt csak mellékesen és külön a Don Pasqualéra utalva jegyezzük meg; kellőképpen hangsúlyozni kell azt is, hogy az első felvonás népies jelenetei zenei rutinnal készültek.” Az eredetiben: „Und in diesem Sinne scheint uns eine »nationale« Oper keinen rechten Anspruch auf eine echt kunstmäßige Schöpfung zu haben: aus lauter Volksmelodien läßt sich eben kein musikalisches Drama aufbauen. [...] Daß sich übrigens Herr Doppler auch einige Male im Kopiren italienischer und französischer Formen versucht und nicht mit Ungeschick versucht, sei hier nur beiläufig und mit besonderer Erinnerung an Don Pasquale bemerkt, ebenso sei gebührend hervorgehoben, daß die Volksszenen im ersten Akte mit musikalischer Routine gemacht sind.” Vö. *Morgen-Post* 17/84 (27. März 1867).

távon elviselhetetlen egyhangúságát kritizálják.⁴⁴ Akadnak olyan írások is, amelyben Doppler operájának kiválóságáról, valamint általánosságban a magyar stílus népszerűségéről olvashatunk.⁴⁵ Doppler számára a darab bécsi bemutatását egyéni ambíciói mellett magyar vonatkozású elkötelezettsége is motiválta. Tisztában volt operája fontosságával. Ahogyan azt a bécsi előadással kapcsolatban egy Erkelnek Pestre küldött levelében megfogalmazta, az *Ilka* színpadra állításával egyik célja éppen a magyar stílus népszerűsítése volt a császárváros közönsége előtt. Tudatosan járt el így a kiegyezés politikailag érzékeny pillanatában, amikor elvárható lehetett a magyar téma iránti kitüntetett érdeklődés.

„Szerény kis művem, az »Ilka« ezeknél az uraknál (akiknek korábban nem volt különösebb bizalmuk a magyar operastílusban) most kedvezőbb véleményt vívott ki az eredeti magyar zenéről.”⁴⁶

⁴⁴ „Az, hogy ezt a kísérletet Magyarországon nagy siker koronázta, közismert tény, és nem lehet ellene kifogást emelni. Más a helyzet, ha ezekre a magyar operákra azt az általánosan érvényes zenekritikai mércét alkalmazzuk, amelyet végül is minden zenei műalkotásra alkalmazni kell, függetlenül attól, hogy a mű melyik nemzetiséghez tartozik. És itt nem túl kedvező az ítélet azokról a művekről, amelyek eddig Magyarország határain kívül hangzottak el. Mind Doppler operái, mind Erkel »Hunyadi László«-ja olasz reminiscenciák keveréke, amelyek magyar ritmusokkal váltakoznak, és hosszú távon elviselhetetlen monotonióvá válnak. [...] Egyébként Doppler operájának fogadtatása az újdonságok után sóvárgó bécsi közönség részéről igen megtisztelő volt. Ezt a sikert azonban inkább a sok magyar jelenlétének és az operában foglalkoztatott művészek népszerűségének tulajdonítjuk, mint magának a mű értékének.” „Dass dieser Versuch in Ungarn selbst von grossem Erfolge gekrönt war, ist eine bekannte Sache und lässt sich nichts dagegen einwenden. Anders verhält sich die Sache, wenn man an jene ungarischen Opern den allgemein geltenden musikalisch-kritischen Maasstab anlegt, welcher endlich - mag das Werk einer Nationalität angehören, welcher es will - für jedes musikalische Kunstwerk geltend sein muss. Und hier lautet das Urtheil sehr wenig günstig für diejenigen Werke, welche bisher ausserhalb der Grenzen Ungarns zu Gehör gebracht wurden. Sowohl Doppler's Opern, wie Erkel's »Hunyadi Laslow« sind ein Gemisch von italienischen Reminiscenzen, abwechselnd mit auf die Dauer zu unerträglicher Monotonie sich entwickelnden ungarischen Rythmen. [...] Uebrigens war die Aufnahme der Doppler'schen Oper von Seite des nach Novitäten schmachtenden Wiener Publicums eine sehr ehrenvolle. Wir sind aber eher geneigt, diesen Erfolg der Anwesenheit vieler Ungarn und der Beliebtheit der in der Oper beschäftigt gewesenen Künstler, als dem Werthe des Werkes selbst zuzuschreiben.” Vö. *Süddeutsche Musik-Zeitung* 16/14 (8. April 1867), 55.

⁴⁵ „A zseniális fuvolavirtuózként és rátermett zeneszerzőként ismert Doppler nem hibázott ifjúkori műve, az *Ilka* előadásával, mert bár ez az opera szinte minden ütemében magyar születését és hovatarozását dokumentálja, éppen most jött el a megfelelő pillanat, hogy azt a Kiegyezés első zenei virágként bemutassák a dualistává lett Bécs közönségnek, s ha helyi színezete miatt aligha kaphat állandó díszhelyet a bécsi udvari Hofoper repertoárján, a mindig népszerű magyar dallamok még jó ideig segítenek majd megtölteni a házat és a pénztárat.” Az eredetiben: „Doppler, als brillanter Flötenvirtuose und tüchtiger Componist bekannt, hat auch mit der Vorführung der *Ilka*, seiner Jugendarbeit, keinen Fehlgriff gethan, denn obwohl diese Oper fast bei jedem Tacte ihre ungarische Geburt und Zuständigkeit documentirt, war gerade jetzt der rechte Moment, sie dem dualistisch gewordenen Publikum Wiens als erste harmonische Ausgleichsblüthe zu reproduciren und wenn auch die locale Färbung dieser Oper ihr einen dauernden Ehrenplatz im Repertoire der Wiener Hofopernbühne kaum vergönnen dürfte, werden doch die stets gern gehörten Ungarweisen ziemlich lange Haus und Kassafüllen helfen.” Vö. *Berliner Musikzeitung* 21/14 (3. April 1867), 109.

⁴⁶ A levél eredeti, német nyelvű részlete: „Mein bescheidenes Werkchen »Ilka« hat diesen Herren (welche früher kein besonderes Vertrauen in ungarisch gehaltenen Opern-Styl setzten) nun günstigere Meinungen über die eigentliche ungarische Musik abgerungen.” Vö. D'Iszo Kálmán: „Doppler levelei

A vígopera bécsi változata később visszakerült a pesti Nemzeti Színház színpadára is. A Széchényi Könyvtár Színháztörténeti Tárában őrzött kéziratos szövegekönyvek közül az MM 13.721 jelzetű már ezt az új változatot tartalmazza magyar nyelven. A szövegekönyv hátoldalán ceruzával írt lista található az előadások időpontjáról. A legkorábbi időpont és a hozzá fűzött jegyzet a következő: „Először adatott a nemz. színházban 1878 augusztus 27”. A jelzett előadás színlapján olvashatjuk először az „új átdolgozás szerint és új betanulással” feliratot. A felújításra új szólamanyag-együttes is készült, amely több évtizeden keresztül használatban maradt. A legkorábbi előadási bejegyzések az 1878-as felújításhoz kapcsolódnak, de a kottákat még a Magyar Királyi Operaházban is használták – még 1900-as budapesti időpont is fellelhető a szólamokban.

Az Operaház részéről a *Vanda* visszatérésének ötlete is felmerült. Id. Ábrányi Kornél a *Pesti Napló* 1894. augusztusi számában közölt cikkében reflektált Doppler operájának reprízére, amelyről szkeptikus távolságtartással írt:

„Dopplerről a magyar zeneirodalom mindenkor csak a legmelegebb elismeréssel emlékezhetik meg. Doppler hosszú működése szorosan összefügg nemzeti kultúrfejlődésünkkel. Nem volt elsőrendű lángész s eredeti alkotó tehetség, de kitartó szorgalmával, alapos tudásával és őszinte buzgalmával sok hasznos és elismerésre méltó művet alkotott. Az ő operáinak abban a korban volt is alkalmi hatásuk, de hogy manapság is képesek-e maguk iránt tartós érdekeltséget kelteni, alig hiszem. [...] Idővel dacoló drámai műveket csakis Erkel Ferenc alkotott.”⁴⁷

Az Országos Széchényi Könyvtár Zeneműtárában őrzött partitúra bizonyítja, hogy a Magyar Királyi Operaház régi kottatárában rendelkezésre állt a *Vanda* német nyelvű autográf partitúrája, amelynek címlapján Doppler Ferenc aláírása mellett az 1886-os dátum szerepel.

***

Erkel Ferenc mellett Doppler Ferencet tekinthetjük a nemzeti színházi operajátszás legfontosabb szerzőjének, aki kevesebb mint 6 év alatt bemutatott négy operájával – melyek közül három tartósan szerepelt a színház repertoárján – rendkívül termékenynek számított. Emellett tudjuk, hogy zeneszerzői tevékenysége mellett számos más művészi feladatot is ellátott. Fuvolavirtuózként fivérével, Doppler Károllyal komoly nemzetközi karriert tudhattak magukénak, amellett, hogy mindketten a Nemzeti Színház zenekari zenészei is voltak. A korabeli magyar nyelvű sajtó rendszeresen beszámolt koncertkörútjaikról, melyek során az 1850-es években több alkalommal egész Európát végigtornézták. Doppler Ferenc zenekari hangszerelésben való jártaságát jelzi, hogy Erkel Ferenc rábízta *Erzsébet* című operája több számának hang-

---

Erkelhez”, *Zeneközöny* 9/4–6 (1911). Különlenyomat.

⁴⁷ ID. ÁBRÁNYI Kornél: „Intendáns vagy bérlő? Az Opera vezetésének kérdéséhez”, *Pesti Napló* (1894. augusztus 29.), 7.

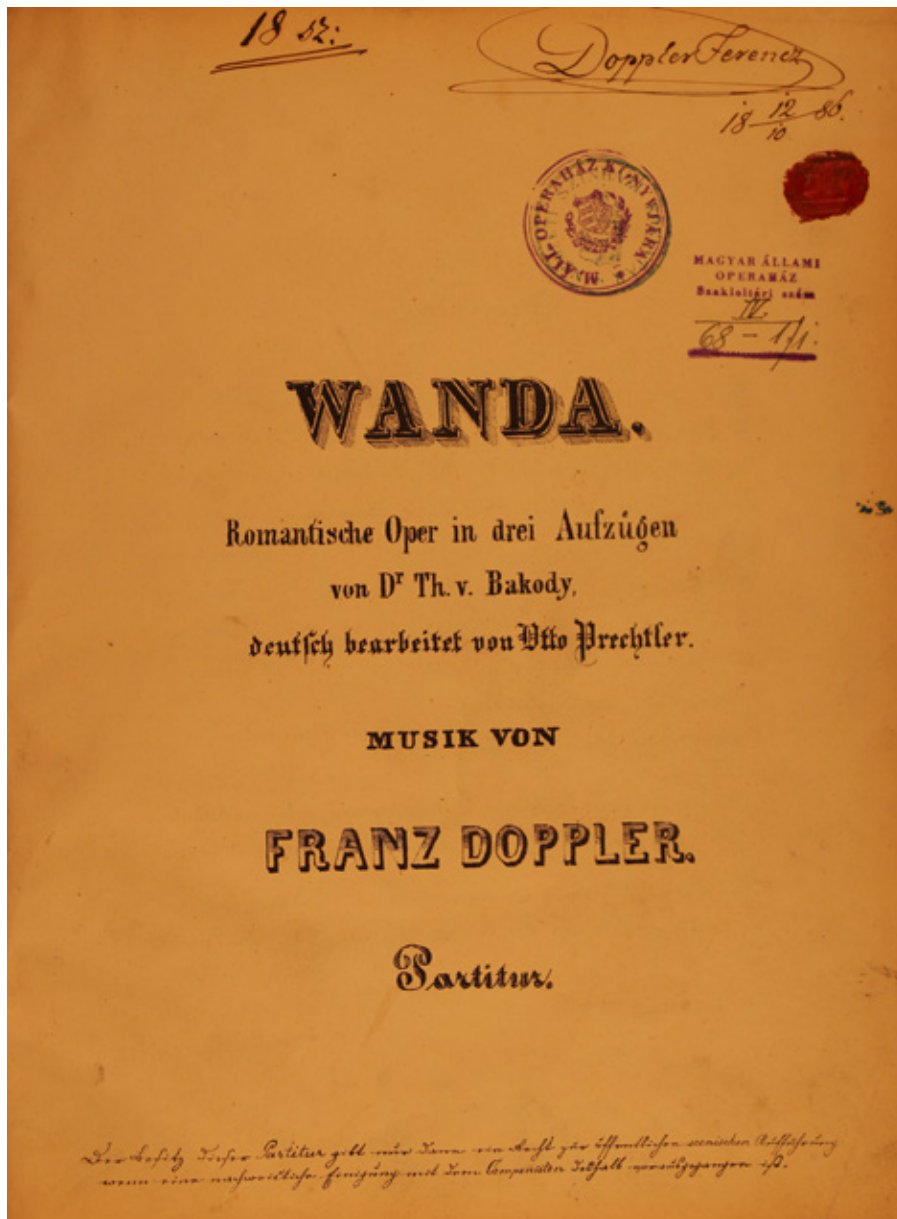
szerelését.⁴⁸ Liszt Ferenc is megbízta őt a *Magyar rapszódia*k zenekari változatának elkészítésével. Liszt elégedett volt Doppler hangszerelésével. Erről 1860. szeptember 14-i weimari feljegyzése árulkodik, ahol a kiadásra szánt kézirat anyag jegyzékében a következő megjegyzést fűzte a *Magyar rapszódia*khoz:

„Magyar Rapszódia k nagy zenekarra, F. Doppler hangszerelésében – revideálva Liszt F. által. Nem szabad elfelejteni Doppler nevét a címlapra tenni, mert csodálatosan végezte ezt a munkát.”⁴⁹

Mindemellett Doppler Ferenc karmesterként is aktív volt, mind a Nemzeti Színházban, mind a bécsi Hofoperben. Pályafutását vizsgálva világosan kiderül, hogy Pesten töltött évei alatt alapozta meg szakmai sikereit, amelyben jelentős szerepet játszottak az eredetileg magyar színpadra szánt operái. Így Pest nemzeti operaszerzőjéből nemzetközi életutat bejárt zenész lett.

⁴⁸ SOMFAI László: Erkel autográf partitúrájában Doppler Ferenc kézírását Somfai László már 1961-es tanulmányában azonosította. Vö. „Az Erkel-kéziratok problémái”, in SZABOLCSI Bence – BARTHA Dénes (szerk.): *Az opera történetéből* (Budapest, Akadémiai Kiadó, 1961) (*Zenetudományi Tanulmányok* 9), 81–158.

⁴⁹ Alan WALKER: *Liszt Ferenc. A weimari évek 1848–1861*, II (Budapest, Editio Musica, 1994), 533.

1. *faksimile*. A *Wanda* partitúrájának címlapja a zeneszerző aláírásával és datálásával (1886.10.12.), valamint bejegyzésével az oldal alján: „Der Besitz dieser Partitur gibt nur dann ein Recht zur öffentlichen scenischen Aufführung, wenn eine nachweisliche Einigung mit dem Componisten deshalb vorausgegangen ist.” / „E partitúra birtoklása csak akkor jogosít nyilvános színpadi előadásra, ha azt a zeneszerzővel való bizonyítható megállapodás előzte meg.”

Országos Széchényi Könyvtár Zeneműtára, B47/a/2

Franz Doppler, the (Inter)National opera composer?
About the Reception of His Operas on the Stages of Pest-Buda and Vienna

The present study provides an insight into the reception of Franz Doppler's operas. The Lemberg-born musician brothers, Franz Doppler and Karl Doppler were dominant figures of the musical life of Central Europe during the 19th century. They had personal connection with Franz Liszt and Giacomo Meyerbeer, and became colleagues and later friends with Ferenc Erkel, the leading figure of the Hungarian national opera. At the service of Pest-Buda's musical life for about two decades as flutists and conductors of the National Theatre in Pest, they also had an important part in the founding of the Philharmonic Society's Orchestra and took part in the creation of Hungarian national opera. Franz Doppler became the conductor of the Hofoper in 1858 and moved to Vienna. I focus on the versions and sources of Franz Doppler's three successful operas, *Benyovszky*, *Vanda*, and *Ilka*. The latter two operas, *Vanda* and *Ilka* were performed on the stages of Pest-Buda, and Vienna, too.